

MEDIA-SAVODXONLIK KONTEKSTIDA O‘QUVCHILARNING ARGUMENTATIV NUTQINI BAHOLASH MEZONLARI

Rabbimova Xamida Yoqubovna

Samarqand davlat pedagogika instituti, O‘zbek tili va adabiyoti fakulteti magistranti

x.rabbimova@gmail.com

Annotatsiya. Mazkur tezisda media-savodxonlik kontekstida o‘quvchilarning argumentativ nutqini baholashga qaratilgan mezonlar tizimi tahlil qilinadi. Zamonaviy axborot muhitida o‘quvchilarning dalillarga asoslangan, tanqidiy fikr yuritish ko‘nikmalarini namoyon etuvchi nutqini shakllantirish va baholash dolzarb pedagogik masala sifatida ko‘rib chiqiladi. Mazmuniy, mantiqiy va media-savodxonlikka oid mezonlar alohida tasniflanadi.

Kalit so‘zlar: media-savodxonlik, argumentativ nutq, baholash mezonlari, tanqidiy tafakkur, dalil, ritorika.

Kirish

Axborot texnologiyalari jadal rivojlanayotgan hozirgi davrda o‘quvchilarning turli manbalardan keluvchi ma’lumotlarni tanqidiy tahlil qilish, ularga asoslanib mustaqil va asosli fikr bildirish ko‘nikmasi ta’lim sifatining muhim ko‘rsatkichlaridan biriga aylanmoqda. Media-savodxonlik shaxsning ommaviy axborot vositalari, ijtimoiy tarmoqlar va raqamli manbalardan keluvchi xabarlarni to‘g‘ri idrok etish, baholash, tanqidiy tahlil qilish va ular asosida mustaqil xulosa chiqarish qobiliyatidir. Ushbu qobiliyat, o‘z navbatida, o‘quvchining argumentativ nutqida ya’ni fikrini dalillar, mantiqiy asoslar va ishonchli manbalar yordamida ifoda eta olish mahoratida namoyon bo‘ladi.

Argumentativ nutq o‘quvchining fikrlash madaniyati, mantiqiy tafakkuri va nutq madaniyatining uyg‘unligini talab qiladi. Biroq an’anaviy baholash tizimlari ko‘pincha nutqning faqat til va uslub jihatlarini qamrab olib, uning media-savodxonlik bilan bog‘liq jihatlarini ya’ni manba tanlash, faktlarni tekshirish, manipulyativ xabarlarni aniqlash kabi ko‘nikmalarni yetarlicha baholamaydi. Shu bois argumentativ nutqni baholashning kompleks mezonlar tizimini ishlab chiqish dolzarb pedagogik-metodik vazifa hisoblanadi.

Asosiy qism

Argumentativ nutqni baholash mezonlarini tizimlashtirishda tadqiqotchilar Tulmin, Fasening[1] ko‘rsatgan yondashuvlarga tayangan holda, ularni to‘rtta asosiy guruhga

birlashtirish mumkin: mazmuniy, mantiqiy-strukturaviy, uslubiy va media-savodxonlikka oid mezonlar.

1. Mazmuniy mezonlar

- tezisning aniq va ravshan ifodalanganligi;
- keltirilgan dalillarning mavzuga mosligi va yetarliligi;
- fikrning mavzu doirasidan chetga chiqmasligi;
- muqobil nuqtai nazarlarning e'tiborga olingani.

2. Mantiqiy-strukturaviy mezonlar

- tezis, dalil va xulosa o'rtasidagi mantiqiy bog'liqlik;
- xulosaning dalillardan kelib chiqqanligi;
- nutq tarkibiy qismlarining izchilligi kirish, asosiy fikr, dalillar, yakuniy xulosa;
- qarshi dalillarga asosli javob bera olish qobiliyati.

3. Uslubiy mezonlar

- nutq tilining aniqligi, leksik boyligi va grammatik to'g'riligi;
- uslubning mavzu va auditoriyaga mosligi;
- ritorik vositalardan (misol, qiyoslash, savol-javob usuli) o'rinli foydalanish;
- nutqning emotsional ta'sirchanligi bilan birga obyektivlikni saqlashi.

4. Media-savodxonlikka oid mezonlar

Bu guruh mezonlari argumentativ nutqni baholashning zamonaviy va dolzarb jihatini tashkil etadi, chunki ular o'quvchining axborot muhitida mustaqil va tanqidiy fikrlash qobiliyatini aks ettiradi[2]:

- foydalanilgan manbalarning ishonchliligi va dolzarbligi (rasmiy, ilmiy yoki tan olingan manbalarga tayanganlik);
- manbadagi ma'lumotni tanqidiy baholay olish faktini fikrdan, obyektiv xabarni manipulyativdan ajrata bilish;
- turli manbalardagi ma'lumotlarni qiyoslab, ziddiyatli holatlarni aniqlash ko'nikmasi;
- iqtibos va havolalarni to'g'ri va axloqiy me'yorlarga mos ravishda keltirish (plagiatga yo'l qo'yimaslik);
- axborotning manfaatdor tomon tomonidan yaratilgan bo'lishi mumkinligini inobatga olish, ya'ni manba muallifi va maqsadini aniqlash.

Yuqorida keltirilgan mezonlar alohida-alohida emas, balki o'zaro uyg'unlikda qo'llanilganda samarali natija beradi. Masalan, o'quvchi ishonchli manbadan foydalangan bo'lsa-da (media-savodxonlik mezoni), lekin undan kelib chiquvchi xulosani mantiqan noto'g'ri tuzgan bo'lsa (mantiqiy mezon), uning nutqi to'liq argumentativ deb baholanmaydi. Shu bois baholash jarayonida kompleks, ko'p

o‘lchovli yondashuvdan foydalanish maqsadga muvofiqdir[3].

Amaliy jihatdan, ushbu mezonlar asosida baholash rubrikasi ishlab chiqish mumkin, unda har bir mezon bo‘yicha 3-5 ballik shkala belgilanadi: masalan, “yuqori”, “o‘rta”, “quyi” darajalar. Bunday rubrika o‘qituvchiga obyektiv baho berishga, o‘quvchiga esa o‘z nutqining kuchli va zaif tomonlarini aniq tasavvur qilishga imkon yaratadi. Shuningdek, ushbu mezonlar o‘quvchilarning o‘z-o‘zini baholashi va o‘zaro baholash mashg‘ulotlarida ham qo‘llanilishi mumkin, bu esa ularning media-savodxonlik va tanqidiy tafakkur ko‘nikmalarini mustaqil rivojlantirishga yordam beradi.

Xulosa

Xulosa qilib aytganda, media-savodxonlik kontekstida o‘quvchilarning argumentativ nutqini baholash an‘anaviy til va mantiq mezonlari bilan cheklanmasdan, manba tanlash, faktlarni tekshirish va axborotni tanqidiy tahlil qilish ko‘nikmalarini ham o‘z ichiga olgan kompleks yondashuvni talab qiladi. Mazmuniy, mantiqiy-strukturaviy, tiliy-uslubiy va media-savodxonlikka oid mezonlarning uyg‘unlashuvi o‘quvchilarda nafaqat nutq madaniyati, balki zamonaviy axborot jamiyati talablariga mos tanqidiy fikrlash madaniyatini ham shakllantirishga xizmat qiladi. Kelgusida ushbu mezonlar asosida amaliy baholash vositalari ishlab chiqish va ularning samaradorligini pedagogik tajriba orqali sinab ko‘rish muhim istiqbol yo‘nalishi hisoblanadi.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Tulmin S. Argumentatsiya uslublari. – Toshkent: Fan, 2019.
2. O‘zbekiston Respublikasida ta’lim tizimida media-savodxonlikni rivojlantirish kontseptsiyasi. – Toshkent, 2022.
3. Facione P. Critical Thinking: A Statement of Expert Consensus. – California Academic Press, 1990.